

Філософія

Релігієзнавство

УДК 2:316.32

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ДОКТРИН

Олена БЕРЕЗОВСЬКА-ЧМІЛЬ

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», філософський факультет, кафедра політичних інститутів та процесів, вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: lenkab@ukr.net*

У статті проаналізовано та систематизовано різноманітні теоретичні підходи до трактування релігії, виокремлено аксіологічні, праксеологічні та функціональні аспекти дослідження релігійних доктрин, а також їх вплив на сучасні суспільно-політичні процеси.

Ключові слова: релігія, доктрина, суспільство, церква, влада, держава.

The article analyzes and systematizes the various theoretical approaches to the interpretation of religion, has an axiological, praxiological and functional aspects of the study of religious doctrines and their influence on contemporary political processes.

The purpose of this article is the conceptualization of the theoretical foundations of the study of religious doctrines with application of methods of comparison, modeling, analysis and synthesis.

It is determined that the influence of religious doctrines on the historical development associated with the system of values that defines the motivation of social activity and features of the social and political relations. Religious motivation can cause social change in society and create a situation where individuals would change their inherent ways of working. Identified that the most important doctrinal function of religion is social integration, the stabilization of social relations, the establishment of humanistic values, peace and mercy.

Keywords: religion, doctrine, society, church, authority, government.

На сучасному етапі в умовах демократизації, поширення ліберальних цінностей та духовного плюралізму зростає кількість нових вірувань та релігій, що стають своєрідним викликом для класичних релігійних доктрин. Відтак актуальними є теоретичне та концептуальне осмислення як традиційних так і нових релігійних парадигм та вивчення їх впливу на суспільні процеси.

Вивченням феномену релігії займалася значна кількість як зарубіжних так і українських науковців. Увага дослідників передусім сконцентрована на спільних рисах та специфічності державно-церковних відносин транзитних країн, інституційних перетвореннях, політичному залученні релігійних інституцій, політико-правових і філософсько-соціологічних перспективах релігійної свободи та новітніх релігійних рухах. Найбільш ґрунтовними, на наш погляд, є роботи Т. Адорно, Р. Аллена, Р. Белла, П. Бергера, І. Боровік, М. Вебера, Д. Вулфа, Ч. Глока, Е. Дюркгейма, Т. Лукмана, М. МакГуаєра, А. Маслоу, А. Маусса, Г. Олпорта, Т. Парсонса, Л. Рейнер-Прінса, М. Росса, Б.

Спілка, Р. Старка, С. Гантінгтона, П. Фурфейя, Є. Балагушкіна, В. Гараджи, Л. Іоніна, С. Кара-Мурзи, В. Стьопіна, В.Федорової, Д.Фурмана. Серед сучасних українських авторів можна виділити праці М. Бабія, О. Бучми, В. Бондаренка, С. Головахи, В. Єленського, М. Заковича, А. Колодного, П. Косухи, М. Мариновича, В. Оссовського, Н. Паніної, А. Панкова, М. Паращевіна, М.Пірен, О.Погорілого, Л. Филипович, О. Шуби, А. Чернія, М. Чурилова, П. Яроцького, А.Колодного, В.Єленського. Л.Филипович, М.Мариновича, Д.Архиповича, А.Морозова, Л.Рязанова, В.Зелінського та інших.

На основі аналізу останніх робіт з даної проблематики, вважаємо недостатнім вивчення концептуальних засад впливових світових релігій, їх взаємовпливу та ідеологічної полеміки.

Метою даної статті є концептуалізація теоретичних основ дослідження релігійних доктрин із застосуванням методів порівняння, моделювання, аналізу і синтезу.

Для з'ясування теоретичних концептів релігійних доктрин, необхідно перш за все виокремити та систематизувати основні підходи до трактування феномену релігії. Ще в теологічних концепціях Ф.Аквінського та А.Августина обґрунтовано виняткове значення релігійних догм та пріоритет церковної влади над світською. Саме божественний характер походження влади став підґрунтям для подальшої тісної взаємодії політичних та релігійних інститутів. Ж.-Ж.Руссо зауважив, що не було створено жодної держави без того, щоб релігія не служила їй основою. Такі класики політичної думки, як П.Гольбах, К.Маркс, Л.Фейєрбах наголошували на компенсаторній функції релігії для бідних та знедолених прошарків суспільства. Справді, саме духовно-релігійні цінності у всі кризові періоди були єдиною втіхою та підтримкою народних мас, стримуючим чинником від самознищення і хаосу. О.Конт і Г.Спенсер вважали релігію засобом соціальної стабілізації та інтеграції. На думку Е.Дюркгейма, в основі релігійного символізму лежить дихотомія соціального та індивідуального, сукупність норм поведінки, що виступають об'єднуючим фактором для суспільства. М.Вебер обґрунтував зв'язок між етичними принципами, релігійними віруваннями, правовими нормами, економічною і політичною діяльністю. Він вивчав такі світові релігії, як християнство, буддизм, іслам, іудаїзм з метою виявлення базових ідей і цінностей, що лежать в основі релігійних доктрин і включають соціальні, філософські, етичні, правові та інші ідеї. Можна погодитись з твердженням, що кожна релігія є однією з типів ціннісного ставлення до світу, у кожній із них прихований відповідний спосіб і стиль життя великої маси людей, їх етика, оскільки світові релігії- це релігії переважно етичні, релігії порятунку, служіння добру й неприйняття зла.¹

¹ Религия и общество : хрестоматия по социологии религии. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 775 с.

На думку, Дж.Фрезера, релігія складається з теоретичного і практичного елементів, а саме з віри в існування вищих сил і з прагнення умилостивити їх і догодити їм. А. Грант дійшов висновку, що «релігія сама по собі є практикою, сутність її полягає майже виключно у звичаях і обрядах».²

Український дослідник А.Колодний зазначає, що будь-яку релігійну систему характеризує віра в трансцендентне. З огляду на це, особливістю релігії є й те, що вона виступає не у формі когнітивного, а в ролі засобу позалогічного освоєння людиною своєї причетності до процесів, що відбуваються у Всесвіті, зазнають впливу якихось вищих сил, які не підлягають логічному аналізу.³

Психологічний підхід до трактування релігії знаходимо у працях К.Юнга та З.Фрейда. Приміром, К. Юнг визначав релігію як особливу установку людського розуму, спостереження за деякими динамічними факторами, зрозумілими як «сили», духи, демони, боги, закони, ідеї, ідеали, дані людиною подібним факторам, виявленим нею у своєму світі як могутніх, небезпечних, релігія – це поняття, що позначає особливу установку свідомості, зміненої досвідом нумінозного. З.Фрейд розглядає релігію, як «загальнолюдський нав'язливий невроз, що коріниться в едіповому комплексі, в амбівалентному ставленні до батька».⁴

Важливим напрямом у формуванні теоретичної бази дослідження релігійних доктрин є теорія секуляризації. Згідно з концепціями Р.Белла, Т.Лукмана, Т.Парсонса, секуляризацію не можна ототожнювати із розривом з релігією. Зокрема Т.Парсонс пише, що «зниження церковної релігійності веде до виникнення нових форм релігії, що відповідає потребам людини, яка живе у сучасному суспільстві, до нових проявів релігійності».⁵

Більшість науковців наголошують, що людина продовжує шукати сенс свого існування з новими поглядами на світ і з новим світовідчуттям, коли вона бере на себе відповідальність за вирішення проблем, успіхи і невдачі, процес секуляризації спричинює не ліквідацію самої релігії, а зміну її структури і ролі.

Розвиток суспільства йде по шляху диференціації. При цьому релігія втрачає своє старе значення „священного образу” світу. Релігійні цінності виявляють відтепер менше прямого впливу на державу, економіку, освіту, правосуддя, але це компенсується тим, що для індивіда, який одержує тепер можливість свідомо вибирати релігійну віру, звільняється від примусу з боку церкви, релігійна орієнтація стає значимішою. Християнство все ще зберігає великий вплив на громадське життя, тому що європейська культура

² Василенко Л. Краткий религиозно-философский словарь / Л. Василенко. – М. : Истина и Жизнь, 1998. – 254 с.

³ Колодний А. Феномен релігії. / А. Колодний. – К. : Світ знань, 1999. – 52 с.

⁴ Психология религии Э. Фромма и А. Маслоу / А. Белик // Религии мира. История и современность : ежегодник. 1987 / ред. Дж.Б. Логашова. – М. : Наука, 1989. – 245 с.

⁵ Парсонс Т. Современный взгляд на дюркгеймскую теорию религии / Т.Парсонс // Религия и общество: Хрестоматия. – М., 1996. – С. 170-190.

створювалася під впливом християнської ціннісної системи, християнського погляду на світ.⁶

Сучасна людина існує в соціальній системі, яка увібрала в себе релігійні цінності, знаходячись під їх впливом. І сама вона, частіше усього несвідомо, направляє свої дії відповідно до християнської етики, поводить під впливом релігійних цінностей, що стали ніби „невидимими” і неусвідомленими.

Також варто зауважити, що релігійні доктрини здатні мобілізувати своїх вірян на негативістські антиглобалізаційні протести, спираючись на міжетнічні суперечки та фундаменталістські настрої. Разом з тим вони спроможні сприяти утвердженню справедливості й соціальної гармонії, впливаючи на індивідуальну і групову свідомість та мобілізуючи суспільство на захист релігійної свободи, прав людини, довкілля тощо.

Таким чином, вплив релігійних доктрин на історичний розвиток пов'язаний із системою цінностей, яка визначає мотивацію соціальної діяльності та особливості суспільно-політичних відносин. Релігійна мотивація спроможна викликати соціальні зміни в суспільстві і створити ситуацію, коли індивіди змінювали б притаманні їм способи діяльності.

Підсумовуючи, варто зауважити, що перетворення світу у глобальну систему, розвиток засобів комунікації та інформатизація, зумовлює географічне поширення релігійних течій, що, в свою чергу, призводить до їх видозміни у тих чи інших регіонах світу. Всі попередні прогнози про поступове відмирання релігій, неминучу й цілковиту секуляризацію світу не справдилися. В сучасному світі, на жаль, релігійні доктрини досить часто виступають механізмами та чинниками політичних перетворень і маніпулятивних технологій. Проте без сумніву найбільш важливою доктринальною функцією релігії є соціальна інтеграція, стабілізація суспільних відносин, утвердження гуманістичних цінностей, ідеалів миру та милосердя.

Перспективою подальших досліджень є порівняльний аналіз найбільш впливових релігійних доктрин сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. Глобалізація і соціальна доля людини в ХХІ столітті / О.Білоус // Київська старовина. – 2001. – №1. – С. 26-34.
2. Белик А. Психология религии Э. Фромма и А. Маслоу / А. Белик // Религии мира. История и современность : ежегодник. 1987 / ред. Дж.Б. Логашова. – М. : Наука, 1989. – 245 с.
3. Бергсон А. Два источника морали и религии : пер. с фр. / А. Бергсон. – М. : Канон, 1994. – 384 с.
4. Василенко Л. Краткий религиозно-философский словарь / Л. Василенко. – М. : Истина и Жизнь, 1998. – 254 с.

⁶ Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / В.Єленський. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 419 с.

5. Виндельбанд В. Философия культуры и трансцендентальный идеализм / В. Виндельбанд // Культурология. XX век. – М. : Юрист, 1995. – 703 с.
6. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс. – М. : Наука, 1993. – 432 с.
7. Еленский В. Вызов небу / В.Еленский //Зеркало недели. – 2000. – № 6. (12-18 февр.).
8. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / В.Єленський. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 419 с.
9. Классики мирового религиоведения : антол. : пер. с англ., нем., фр. / сост. и общ. ред. А.Н. Красникова. – М. : Канон, 1996. – Т. 1. – 496 с.
10. Колодний А. Феномен релігії. / А. Колодний. – К. : Світ знань, 1999. – 52 с.
11. Колодний А.М. Християнство в духовних і культурних процесах сучасності / А.М.Колодний // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: «Рута» 2003. – Вип. 163-164. – С.6-11.
12. Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения : антол. : пер. с англ., нем., фр. / сост. и общ. ред. А.Н. Красникова. – М. : Канон, 1998. – 432 с.
13. Панков А.А. Состояние религиозности в условиях кризиса общества : дис. ... канд. социол. наук / А.А. Панков. – О., 1996. – 160 с.
14. Парсонс Т. Современный взгляд на дюркгеймскую теорию религии / Т.Парсонс // Религия и общество: Хрестоматия. – М., 1996. – С. 170-190.
15. Религия и общество : хрестоматия по социологии религии. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 775 с.
16. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты. – М. : КАНОН-пресс, 1998. – 416 с.
17. Самчук З. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору : монографія : у 2 т. / З. Самчук. –Д. : АРТ-Прес, 2009. – Т. 1. – 920 с.

REFERENCES

1. Bilous O. Hlobalizatsiia i sotsialna dolia liudyny v XXI stolitti / O.Bilous // Kyivska starovyna. – 2001. – №1. – S. 26-34.
2. Belyk A. Psykholohyia relyhyu Э. Fromma y A. Maslou / A. Belyk // Relyhyu myra. Ysto-ryia y sovremennost : ezhehodnyk. 1987 / red. Dzh.B. Lohashova. – М. : Nauka, 1989. – 245 s.
3. Berhson A. Dva ystochnyka moraly y relyhyu : per. s fr. / A. Berhson. – М. : Kanon, 1994. – 384 s.
4. Vasylenko L. Kratkyi relyhyozno-fylosofskyi slovar / L. Vasylenko. – М. : Ys-tyna y Zhyzn, 1998. – 254 s.
5. Vyndelband V. Fylosofyia kultury y transtsendentalnyi ydealyzm / V. Vyndelband // Kulturolohyia. XX vek. – М. : Yuryst, 1995. – 703 s.
6. Dzheims U. Mnogoobrazye relyhyoznoho opyta / U. Dzheims. – М. : Nauka, 1993. – 432 s.
7. Elenskiyi V. Vyzov nebu / V.Elenskiyi //Zerkalo nedely. – 2000. – № 6. (12-18 fevr.)
8. Іеленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в протсесі трансформатії тсентрално- і шхидноєвропейських suspilstv: fokus na Ukraini / V.Іеленський. – К.: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2002. – 419 s.
9. Klassyky myrovoho relyhyovedenyia : antol. : per. s anhl., nem., fr. / sost. y obshch. red. A.N. Krasnykova. – М. : Kanon, 1996. – Т. 1. – 496 s.
10. Kolodnyi A. Fenomen relihii. / A. Kolodnyi. – К. : Svit znan, 1999. – 52 s.
11. Kolodnyi A.M. Khrystyianstvo v dukhovnykh i kulturnykh protsesakh suchasnosti / A.M.Kolodnyi // Naukovyi visnyk Chernivetskooho universytetu. – Chernivtsi: «Ruta» 2003. – Vyp. 163-164. – S.6-11.

12. Mystyka. Relyhyia. Nauka. Klassyky myrovoho relyhyovedenyia : antol. : per. s anhl., nem., fr. / sost. y obshch. red. A.N. Krasnykova. – M. : Kanon, 1998. – 432 s.
13. Pankov A.A. Sostoianye relyhyoznosti v uslovyakh kryzysa obshchestva : dys. ... kand. sotsyol. nauk / A.A. Pankov. – O., 1996. – 160 c.
14. Parsons T. Sovremennyj vzgljad na djurkgejmskuju teoriju religii / T.Parsons // Religija i obshhestvo: Hrestomatija. – M., 1996. – S. 170-190.
15. Relyhyia y obshchestvo : khrestomatyia po sotsyolohyy relyhyu. – M. : Aspekt Press, 1996. – 775 s.
16. Russo Zh.-Zh. Ob obshchestvennom dohovore / Zh.-Zh. Russo // Traktaty. – M. : KANON-press, 1998. – 416 s.
17. Samchuk Z. Svitohliadni osnovy sotsialno-filosofskoho doslidzhennia ideolohii: problema kryteriiv ta priorytetiv vyboru : monohrafiia : u 2 t. / Z. Samchuk. –D. : ART-Pres, 2009. – T. 1. – 920 s.

Дата надходження до редакції: 13.11. 2018